

Ta pikk-pikk lavatee algas põhiliselt mängimisega **Ilmar Tammuri** lavastustes. Tammurit, Ita Everi omaaegset elukaaslast, on Ever **Voldemar Panso** kõrval oma õpetajaks nimetanud. Tammuri arvatavasti parimas lavastuses, „**Ema Courage ja tema lapsed**“, lõi Evergi oma lavatee esimese tõelise suurrolli, tumma Kattrini, kes omaenese elu hinnaga, hoiatava trummilöömisega linna päästab. Lavastusest on möödas üle neljakümne aasta, kuid ime küll, meeletultlikult endale surmatrummi taguv Kattrin oleks nagu senini silmees. Nõnda juhtub harva, vaid eriliselt intensiivsete ja isikupäraste näitlejatööde puhul. Samas on mälust peaaegu kadunud tema Margarete „**Faustist**“ – Tammuri ilmselgelt läbikukkunud lavastusest. Everi Koidula Tammuri keskpärasest lavastusest „**Viru laulik ja Koidula**“ meenub ebamääraselt. Mälu teeb omad valikud. Everi parimad rollid on peaaegu ilma eranditeta sündinud silmapaistvate lavastajate parimates lavastustes. Ever on ka ise kinnitanud, et ta sõltub väga lavastajatest.

Teatrilaval tekkivasse populaarsusse lisas oma osa estraadki, kuhu osalema tõmbas Ita Everi **Eino Baskin**, kolleeg ja abikaasa Draamateatris oleku algusaastatest.

1970. aastal lahkub – sunnitakse lahkuma – Draamateatrist end lavastajana ammandanud Ilmar Tammur. Algab Panso aeg, mis annab Everile Panso lavastustes mitu sisukat rolli. Marie rolliga Panso lavastuses „**Mees, naine ja kontsert**“ ilmutab Ever oma näitlejaloomuse üht poolt – säravat elegantsi. Ja kohe Panso järgmistes lavastustes, „**Inimeses ja inimeses**“ Maretina ja „**Tantsus aurukatla ümber**“ Miilina just nagu midagi hoopis vastandlikku, võimet sisse elada lihtsate maanaiste hingeellu. Pendeldamine erinevate pooluste vahel pole Everile kunagi teatrilaval probleemiks olnud. Panso on kirjutanud Ita

Everist oma raamatus „**Portreed minus ja minu ümber**“: „Kuidas ande ja inimese küpsemine toimuvad Everi juures sünkroonselt! Kui mitmed on alustanud Everi-taoliselt sädeleva, lootustandva noorena, aga siis kaob noorus ja kaob näitlejanna.“

Itast on saanud inimhingede looja. Ta on ajatu. Tema tulevikuroolid ootavad tema ümberkehastumise kunsti.“

Võib ainult kurb olla, et Panso lõpliku lahkumise tõttu Everi rolle Panso lavastustes rohkem ei saanud.

Kuid saatus õnnistab Panso-aegse Draamateatri näitlejaid **Grigori Kromanovi** lavastajaks tulekuga. Langetõbise Izolda roll Kromanovi arvatavasti parimas teatrilavastuses „**Pühajärv**“ on omapärasem, meeldejäävamgi kui osatäitmised Panso lavastustes. Vaid Everile omane hingestatud grotesk, kui nii võiks öelda, on sellegi äärmiselt põneva rolli aastate tagant mällu kinnistanud. Olnuks vaid end filmi ja teatri vahel jaganud Kromanovi lavastaja-aeg Draamateatris pikem olnud! Tema „**Santa Cruze**“ lavastus, kus Everil ka roll oli, polnud enam „Pühajärvega“ võrdne õnnestumine.

Eriliseks vedamiseks Everi näitlejateel võib muidugi pidada **Adolf Šapiro** kutsumist Draamateatrisse ja Šapiro valiku langemist Everile Maša rolliks „**Kolmes ões**“. Kes võiks seda Mašatki unustada – iseendasse süüvinut, introvertset ja siis nii äkitselt plahvatavat. Tema ja Mikiveri Veršinini dramaatiline lahkumissteen kuulub selle kultuslavastuse kultussteenide hulka. Tõsi küll, Šapiro leidis, et Everi Mašas on ehk pisut liiga palju saatuslikku naist. Šapiro on Everi kohta öelnud: „Te olete **l i i g a** väljendusrikas!“ Kuid muidugi annab Šapiro järgmisel korral Draamateatrisse lavastama tulles Everile jälle rolli: Anna Pavlovna „**Elavas laibas**“. Seegi lavastus oli võimas, ometigi – ka oma näitlejatöödelt – mitte nii meeldesööbinud

Indrek Taalmaa, Aarne Üksküla, Roman Baskin ja Ita Ever telefimi „Vana daami visiit“ võtetel.

kui „Kolm õde“. Ja veel üks meeldejääv osa sellest rikkast loomeperioodist: Sarra **Maria Knebeli** lavastatud „**Ivanovis**“. Neli silmapaistvat lavastajat, Everi haaravad rollid nende kõigi lavastustes, ja see kõik vaid pelgalt kolme aasta jooksul (1971–1973). Häid ja väga häid rolle lisandub Everil aastatega, aga nii tihedat, õnnestumistest tiinet loomeperioodi vist enam ei tule. Eks olegi ka see loomeperiood tugeva põhja panija tema vaibumatule populaarsusele.

Pikk ja tihe on olnud **Ita Everi** ja **Mikk Mikiveri** koostöö. Rollide loetelu Mikiveri lavastustes on pikem kui kellegi teise omas. Siin on Maja Rubek **Henrik Ibseni** näidendis „**Kui me, surnud, ärkame**“, missis Hitchcock „**Seersant Musgrave'i tantsus**“, Õnneleid Õnnela **Jaan Kruusvalli** „**Vaikuse vallamajas**“, Lesk „**Polkovniku leses**“, Mary Tyrone

lavastuses „**Pikk päevatee kaob öösse**“ ja mitmed teised. Ja peaaegu reeglina siingi: head ja väga head rollid on sündinud vaid heades lavastustes ja vastupidi. Kuninganna Gertrudi rolli Mikiveri mitte just kümnesse tabanud „**Hamletis**“ peab Ever ise fiaskoks. Kuid just Mikiveri käe all sünnib ka Everi kas just parim, aga kindlasti üks parimaid osatäitmisi – ema Anna legendaarses „**Pilvede värvides**“, vististi Mikiveri parimas lavastuses. Ei unune see pinge ja kaasaelamine, mille tekitasid **Ita Ever** ja **Rein Aren** kahekesi kõrvu pingil istudes, enesesse süüvinult liikumatult enda ette vaadates ja vaid aeg-ajalt üksikuid lauseid pillates. Õhk saalis oli tiine inimeste ja aja traagikast.

Paradoksaalsena järgneb sellele rollile, mis pälvis kõikvõimalikke preemiaid, mitu aastat kestnud väikerollide aeg.

Kuid loomulikult ei väaranud seegi populaarsust, mille Ever oli ema Anna rolliga kindlustanud endale ka juba nooremas põlvkonnas, kel varasemad tipprollid nägemata. Ega suutnud seda väärtata ka kaasatagemised kaheldava väärtusega teleseriaalides, nagu „**Salmomid**“ või „**V. E. R. I.**“ – publiku armastus Ita Everi vastu püsis kindlalt. Ei olnud ju „päris see“ ka teleseriaali miss Marple, kuigi osa pidanuks ju Everile sobima. Kuid – Ever vajab lavastajat, kes tema isepäraseid värvid oskaks välja tuua. K u i populaarne Ever just on – ja eriti veel koos Eino Baskiniga –, näitas Vanalinnastuudios koos Baskiniga mängitud **Neil Simoni „Hotell California“**, kesisevõitu meelelahutustükk, mis ka näitlejaile kuigi suuri võimalusi ei paku. Publiku hüsteeriline tormijooks lavastusele tõestas, et populaarsuse ja kunstilise kvaliteedi vahel võivad ka käärid olla. Samas võis tõsiselt nautida Everi lopsakas-groteskset Veika-eite Eino Baskini Draamateatris lavale toodud „**Tagahoovis**“.

Nende veidrate vanaeitede-vanaprouadega näib Everil olevat eriline suhe: need kipuvad tal hästi välja tulema. Kaks sellist on meeles **Priit Pedajase** lavastustest: vallatu vembukas 90-aastane naine **Edward Albee** näidendist „**Kolm pikka naist**“ (sellega käidi ka New Yorgi eestlasi naerutamas) ja Ida Sundström **Madis Kõivu** näidendist „**Kui me Moonsundi Vasseliga kreeka pähkleid kauplesime...**“. Kui nauditavalt peen võib olla Everi peidetud huumor, võis näha tema vana parunessi rollis **Roman Baskini** lavastatud „**Roosades prillides**“ Vanalinnastuudios. Samas jäi huvitavusest midagi vajaka sama lavastaja tehtud „**Õuedaamis**“ Draamateatris – kuigi pidanuks ju olema puhtalt Everi roll. Kunst ei allu alati loogikale.

Harva, aga on juhtunud ka nii, et lavastus ei olegi väga suur õnnestumine, aga Ever ometigi hiilgab peaosas. Peda-

jase „**Kuningas Lear**“ ei osutunud oodatult huvitavaks, kuid tema eksperiment panna Ita Ever Leari mängima minu arvates õnnestus. Everi Lear oli nii intensiivne, nii tõsiseltvõetav oma traagikas, nii suurejooneline, et küsimus, kas Leari mängib mees või naine, minu jaoks kadus. Muidugi, seegi roll oli tehtud hea lavastaja käe all. Värvid hingetapvast traagikast hullupöörase koomikani on olnud Everile jõukohased.

Tahe mängida ja lavastajate usk temasse on viinud Everi lisaks teatrile mitte ainult raadiosse ja telelavastustesse, vaid ka filmi. Keskne osa **Arvo Kruusemendi** ambitsioonitus filmis „**Naine kütab sauna**“ on kahtlemata tõsiselt võetav töö. Everi Anu Soldam jääb sealt meelde erilise sirgeselgse väärikusega. Samuti on oluline osatäitmine **Grigori Kromanovi** filmis „**Mis juhtus Andres Lapeteusega?**“. Kuid peale Metsamoori rolli **Helle Murdmaa** lastefilmis „**Nuukitsamees**“ on Anu Soldam ka meie ühe parema naisnäitleja ainuke peaosa eesti filmis. Nii nagu pole kuigivõrd meelde jäävaid rolle eesti filmides ka meie teistel võrratutel teatrinäitlejatel. Vägisi tahaks parafraseerida **Gustav Suitsu**: *Saastustest troostituim / Sündida filminäitlejaks Eestis*.

Ja kui olnukski filmiroll hea (ja mõnel puhul ometi on nii ka olnud), pole filmid ise siiski olnud sellised, et viia meie näitlejaid suurde maailma. **Jüri Järvetil** mõnevõrra vedas. Ta sai mängida kahe tuntud vene režissööri filmis. Kuid ometi ei viinud needki teda, kes seda väärinuks, Lääne filmiorbiidile.

Ita Ever sai küll konkurentsisis vene filmistaaridega miss Marple'i osa Mosfilmi „**„Muusträstaste“ saladuses**“ (kusjuures miss Marple ei räägi Everi häälega), aga eesti filmides on talle lisaks ülal öelduile jagunud vaid episoodilisi rolle. Ausalt öelda on neid raske meenutada: väheolulised osad filmides „**Kevalde**“, „**Väike reekviem suupillile**“, „**Ta-**

Ita Ever
peaosatõtjana
„Vana daami
visiidis“.

vatu lugu”, „Kaks paari ja Üksindus”, „Sügis”, „Aeg elada, aeg armastada”... Kruusemendi filmis „Karge meri” tehaakse Everile saja-aastase Lööne rolli jaoks kaks ja pool tundi grimmi, et teda siis mõneks hetkeks ekraanil näidata. Metsamoori osa „Nukitsamehes” on küll oluline, kuid näitleja põhiline väljendusvahend, nägu, kaetakse siin groteskse grimmi (kas kujutleksime, et näiteks Meryl Streepile tehtaks filmiks kole tondimask?). Nii et paraku, jah, võime vaid taga nutta meie võimekate

näitlejate – ka Ita Everi – kadumaläinud võimalusi maailmakinos kaasa lüüa.

On hea, et Mikk Mikiver, Everi ja ta loomingu hea tundja, on teinud dokumentaalfilmi „Olete Te õnnelik, Ita Ever?”, kus Ever räägib oma loomemeedodist ja kus saame näha katkendeid tema rollidest, muu hulgas võrratut nimeetu naise rolli Mikiveri lavastatud Aljaksi Dudaravi „Reameestest”.

Päris ootamatult kõlab sealt Everi ülestunnistus, et mängimine muutub aastatega üha keerukamaks. „Tekib

teistmoodi vastutus," ütleb ta. Ta tajub, et temalt oodatakse midagi uut, oodatakse plahvatust, kuid tema tunneb, et on kõike juba teinud, et nagu ei oskaks enam uut moodi. „Pidev kahtlus on mind saatnud kogu minu näitlejatöös,” kinnitab nii paljusid lavavõite saavutanud naine.

Nende ridade kirjutamise ajal on **Roman Baskini** telefilm „**Vana daami visiit**”, peaosas **Ita Ever**, alles võtte- ja montaažijärgus. Kuid Ita Everi viimane teatriroll, majoriproua Samzelius „**Gösta Berlingi saagas**” on tunnistajaks, et seda uut ja seni veel nägematut on 75-aastaselt näitlejannal võtta veel küllaga. Ei mäleta, et oleks Everi puhul varem näinud sellist läbitunnetatud aristokraatlikku lihtsust, kristalliseerunud väärikust, minimalistlike väliste vahenditega saavutatud intensiivsust nagu siin. Oma teatri- ja filmiteel üle kahe saja rolli mänginud Ita Ever ei korda ennast.

ROMAN BASKIN: ITA EVER VÕIKS OLLA MAAILMANÄITLEJA

On märtsi algus, Roman Baskin monteerib telemajas filmi „Vana daami visiit”. Varastan talt killukese aega.

Miks valisite filmi tegemiseks Friedrich Dürrenmatti näidendi: kas esmapõhjuseks oli soov anda Ita Everile juubeliks temavääriline roll või haaras näidend ise?

Mõlemad kokku. Impulss tuli juubelist, näidend tuli selle järel. Aga noh, teatrilavastus jäi ära, selle asemel tuli film.

Miks Draamateater lavastusest ära ütles? Minule öeldi teatrist, et projekt on liiga kallis ja trupp liiga suur.

Kui Ita Everi jaoks, kes viiekümne aasta jooksul on Draamateatrile rohkem raha sisse toonud, kui keegi teine võiks uneski näha, peetakse seda lavastust

kalliks, siis... Pealegi ütlesin kohe, et toon appi erasponsorid. Nii et see raha asi on jama jutt.

Minule toodi erinevatel aegadel kolm erinevat põhjust: üks oli raha, teine see, et trupp on liiga suur, ja kolmas – et lavastajal ei käi jõud üle, seega kunstilistel põhjustel. Ometi võeti lavastus kevadel repertuaariplaani; oleks siis võinud ju kohe ära öelda.

Kas lavastus oli teil teatri jaoks peas valmis?

Kontuuridena enam-vähem. Mingi tunnetus oli, kuigi ma ei saa öelda, et ta vormiliselt oleks kujutluses valmis olnud.

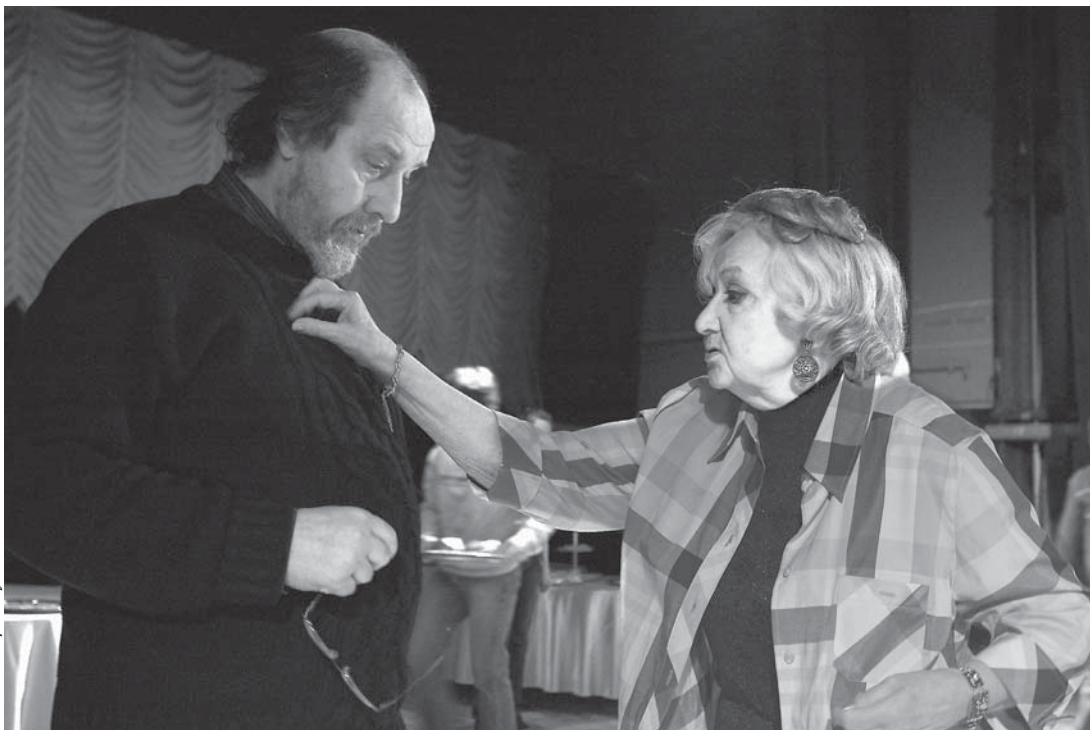
Millised ideed teile Dürrenmatti näidendis kõige huvitavamad on?

No ta on meie aja lugu, absoluutselt. Vana daam ütleb, et see linn tegi temast litsi ja et tema teeb nüüd sellest linnast litsimaja. Et raha eest saab kõike. Et ei ole enam mingeid põhimõtteid. Ta on nii meie aja lugu, et ma ei oska öelda, mis veel rohkem meie aja lugu võiks olla.

Kas pidite näidendi filmiks tegemiseks palju ümber orienteeruma?

Tegin oma viimase filmi viisteist aastat tagasi, aga see fiiling tuli meelde. Teatri- ja filmikeel on erinevad keeled, üritasime Ilmar Raagiga näidendi filmikeelde tõlkida. Muidugi, agasid on seal palju: näidendi raamid ja dialoog on natuke teistsugused kui filmis nõutav. Ja aeg oli lühike, tahtsime filmi Ita Everi juubeliks valmis saada. Kõik see oma pitseri muidugi jätab. Aga võiksin öelda ka seda, et Dürrenmattil on see näidend väga filmilik.

Kui raskeks tegi asja see, et eesti näitlejail on väike filmis mängimise praktika, nende kui teatrinäitlejate väljendusvahendid on teised?

Režissöör Roman Baskin ja peaosatäitja Ita Ever.

No siin mehed montaažis räägivad, et nad pole eesti näitlejaid näinud veel filmis nii mängivat. Mul teevad filmis kaasa tõelised raskekahurid, kes väärivad ülimal määral usaldust. See on võimas kamp, ka episoodilises rollis kusa-gil taustal on staar.

Ita Ever on öelnud, et ta on analüütikuna nõrk, et ta on vaistunäitleja. Aga Dürrenmatt on ju analüütiline.

Jah, see küsimus siin on, et Dürrenmatt on väga mõistuslik. Aga Ita t a - j u b seda naist kogu tema praalimise ja kiiksuga. Sellest naisest arusaamisega tal minu arvates probleemi ei ole. Groteskus ja teatraalsus on seal ka natuke lubatud. Ita on küll n-ö kõhunäitleja, aga kui ta kuju tajub, siis tal ei ole probleemi ka mõtte väljarääkimisega.

Eino Baskin on kunagi öelnud, et Roman suhtub oma ema mängu küllaltki kriitiliselt.

Jah, mõnes mõttes olen ma mitte ainult ema, vaid ka isa mängu suhtunud küllaltki kriitiliselt. Isa mängu ainult sellepärast, et ta partnereid ei arvesta, on täielik solist, ei suhtle üldse. Ita puhul on asi selles, et ta paneb kohati üle – viskab üle, nagu öeldakse. Ma olen teatris lavastajana töötanud temaga vähe, teles rohkem. Seal olen ma näinud, kui hea ta tegelikult ikka on. Ma arvan, et Ita ei ole saanud oma potentsiaali täielikult rakendada. Ta võiks olla ikkagi maailmanäitleja. Nii nagu ka **Jüri Järvet**, kes oli täiega maailmanäitleja. Ta jõudis küll filminäitlejana Venemaale, aga Läände ei jõudnud. Ita ampluaa on väga lai, ta värvid on nii suured. Sama on ka **Aarne Üksküla**. Kaks sellist

näitlejat meil on. Itäl on muidugi lavastajat vaja, ta üksi ei uju välja, siis läheb ta stampidesse. Aga tal lihtsalt on väga palju värve. Mida see hea näitleja tähendab? See tähendabki, et tal on rohkem värve kui teistel, väljendusvahendeid on rohkem, ta oskab ennast paremini väljendada.

Väga huvitav oli Ita Ever teie lavastatud „Roosades prillides“, minu jaoks aga vähem põnev „Õuedaamis“.

Midagi selle „Õuedaamiga“ jah juhtus. Seal on sama lugu, et Alan Bennett on väga intellektuaalne autor ja mahl natuke nagu kaob ära. Ka Dürrenmattiga on pisut see oht. Aga Itale endale on see kuju „Õuedaamis“ väga lähedane ja meeldib talle: kunstnik, kes on ennast maha salanud, kuigi võiks olla maailmakarjääriga. See on talle endale tuttav tunne.

Samas on Ita jälle väga eesti näitleja. Väga. Oma loomult ka. Ta võib ennast lolliks nutta, kui mõni lastelavastus ära jääb ja lapsed peavad tagasi sõitma.

Millised on teie arvates Ita Everi parimad rollid?

Mina mäletan esimese sellisena tumma Kattrinit. Seal oli tal mingi väga õige tunne. Siis Izolda „Pühajärves“ – Kromanoviga tal töö klappis, Griša oli lihtsalt väga hea lavastaja. Kindlasti ka Maša „Kolmes ões“. Pansoga tegi ta vähe: „Inimesest ja inimesest“ mäletan Maretit. Võimas oli ta roll „Pilvede värvides“ – kuidas see staatika seal mõjus. See oli ka Mikiveri parim lavastus.

Kas seitsekümmend viis aastat annab ennast mõnikord töös ka tunda?

Noh, eks ta ikka annab. Kuid ega tal mängukirg kadunud ei ole. Teda kasutatakse mõnikord ka valesti. See on nagu lauljaid õpetatakse valesti laulma. Temaga on minu meelest sama asi. Tema registrid... teda sunnitakse mõni-

kord vale koha pealt mängima. Ma ei oska seda õieti sõnades seletada. Sel juhul on ta nagu haige, tal ei ole loomingu-urõõmu... Tema hakkab midagi erilist tootma siis, kui niisugune loominguiline energia käib ringi, siis ta nagu võtab sellest... Tal õnnestub roll, kui teda, tema annet p ä r i s e l t usaldatakse, mitte lihtsalt, et Ever, Ever, kuulus nimi. Ja ta on ka elus nii palju kogenud, et ta teeb vahet tarkade ja rumalate vahel, ta ei salli rumalat, primitiivset asja.

Ita Everi puhul on räägitud – ja ta on ka ise öelnud –, et ta tugineb palju tehnikale. Aga et tehnika kõrval peab jääma tundlikkus, rolli pingestatus.

Muidugi on tal hea tehnika. Tehnilisus tähendab ju seda, et ta on proff. Aarne Üksküla on ju ka ülitehniline näitleja. Aga see tehnika aitab ka emotsiooni tekitada. Samuti kaitseb: et kõrke läbi ei löö. Nad on Ükskülaga tõelised profid. Vahel öeldakse küll, et l i i g a profid. Nii et tänapäeval on meil siis nii, et pane profid riulisse. See on kõige valusam teema minu jaoks. Maailmas makstakse professionaalsuse eest, aga meil hakatakse siis, kui saad küpseks, saad profiks, kolikambrisse viskama. See on midagi pöörast!

Ega Ita Everi potentsiaali ole vist ka Draamateatris täiel määral ära kasutatud?

See on terves Draamateatris nii, see oli nii ka Aarne Ükskülaga. No ei saa olla, et Üksküla ei tööta Draamateatris. Et ta on vabakutseline ja käib mööda küla ringi: see on ju jama.

Aga muidugi, Ita on Draamateatris mänginud üle viiekümne aasta, ta on totaalne Draamateatri patrioot.

Küsinud MARIS BALBAT